

Источники и литература

1. Амоша А.И., Иванов Е.Т. Каноны рынка и законы экономики. Кн.1. Методология экономико-математического анализа // НАН Украины; Институт экономики промышленности. – Донецк, 1998. – 420с. – К-2
2. Гальчинський А.С., Геєць В.М., Бабенко С.Г., Базилюк Я.Б., Буркинський Б.В. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом європейської інтеграції"// Національний інститут стратегічних досліджень; Інститут економічного прогнозування НАН України. – К.,2004. – 416с.
3. Бусыгина И. Настоящее и будущее «Европы регионов»// Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – №9. – С.78-86.
4. Макарычев А. Федерализм и регионализм: европейские традиции, российские перспективы // Полис. 1994. – № 5. – С. 152-155.
5. Макогон Ю.В. Энергетический аспект интеграции в ЧЭС: нынешнее состояние и перспективы развития // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках ЧЭС и ГУАМ. – Сборник научных трудов-Донецк:ДонНУ. – 2005.– С.24-33

Ковшун Н.Е.**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ**

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Становлення України як індустріально розвиненої держави з ринковою економікою збіглося у часі з глобальним процесом переходу до сталого розвитку і зміною екологічної парадигми. Однією з основних причин сучасного кризового стану в галузі екології та природних ресурсів України є відсутність чіткої стратегії реформування суспільних відносин, і, як наслідок, непослідовність реформ у забезпеченні сталого розвитку. Тому розробка механізмів управління реалізацією екологічної політики держави – питання, що потребує першочергового розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються дані дослідження. Управлінню у сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища вчені, зокрема економісти, юристи, географи, завжди надавали великої уваги. Досить ґрунтовно досліджували проблеми економіки природокористування та розміщення продуктивних сил такі відомі науковці, як: В.А.Анучін, С.Д.Валентей, Т.П. Галушкіна, С.А.Генсірук, М.А.Голубець, Б.М.Данилишин, С.І.Дорогунцов, А.Б.Качинський, Ю.П.Лебединський, О.М.Маринич, Ю.П.Михайлов, В.С.Преображенський, І.М.Потравний, М.Ф.Реймерс, І.М.Синякевич, Ю.І.Стаднацький, С.М.Стойко, Ю.Ю.Туниця, М.А. Хвесик та інші. Дослідженню екологічних аспектів у державному управлінні, адміністративно-правовій охороні навколишнього природного середовища присвячено праці В.Ф.Погорілка, В.Л.Мунтяна, М.М.Брінчука, В.Д.Бакуменка, В.А.Красілова, М.І. Хилька, М.М.Єрофєєва, С.М.Кравченко, В.В.Костицького, Н.М.Красіліча, О.Г.Мордвінова, Б.Г.Розовського, Ю.С.Шемшученка та інших.

Проте, аналіз праць з питань розробки та реалізації екологічної політики вказує на те, що ця проблема досліджувалась не досить комплексно.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. На нашу думку, розробка теоретико-методологічних основ управління у сфері реалізації екологічної політики, виокремлення й подальше вдосконалення адміністративно-правових засад її формування на основі сучасних наукових положень дасть змогу покращити існуючі та створити нові підходи, методи і механізми для прийняття управлінських рішень з метою покращання стану довкілля та соціально-економічного розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Державна екологічна політика це регулятивна сфера суспільства, в межах якої держава через систему інститутів здійснює діяльність, спрямовану на формування навколишнього середовища, якість якого забезпечила б можливість сталого розвитку [1]. Забезпечення сталого екологічного розвитку є завданням екологічної політики, яке під силу державі як головному її суб'єкту.

Екологічна політика як комплекс засобів і заходів, спрямованих суспільством і державою на охорону та оздоровлення довкілля, ефективно поєднання природокористування і природоохорони та забезпечення нормальної життєдіяльності громадян, має два виміри – нормативний і регуляційний. Перший – це система правил і норм, другий – це конкретні дії для охорони навколишнього середовища. Зміст і структура природоохоронних заходів потребують уточнення суті, мети, цілей, принципів, завдань, способів та основних напрямів екологічної політики. Методологічною основою державної екологічної політики владних структур усіх рівнів є відповідні норми Конституції України. Метою екологічної політики в Україні на сучасному етапі має стати збалансування запитів людини, можливостей природи та технологій виробництва шляхом планомірного формування навколишнього середовища, якість якого забезпечила б можливість сталого розвитку суспільства. Основною ціллю екологічної політики є покращання якості життя за умови оптимального використання та відтворення природних ресурсів. Екологічна політика покликана узгодити соціальні та екологічні завдання суспільства як основу вирішення проблеми глобальної екологічної кризи. Основні принципи екологічної політики України викладені у ст. 3 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища". На основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду формування механізмів вирішення соціальних і екологічних проблем виділяють основоположні принципи екологічної політики України в перехідний період [2]:

- пріоритет екології над економікою, поступовий та поетапний перехід до нових механізмів державного управління у сфері реалізації екологічної політики;
- відповідність механізму державного управління у сфері реалізації екологічної політики фактичному стану розвитку суспільства;
- узагальнення позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду з метою вирішення екологічних проблем;
- участь держави у фінансуванні екологічних програм;
- забезпечення сталого і невиснажливого природокористування;
- неперервне екологічне виховання, екологічна освіта й отримання екологічної інформації.

У реалізації екологічної політики сучасні вчені виділяють три основні рівні: глобальний, національний і локальний. Вважаємо за необхідне виокремити такі рівні здійснення екологічної політики:

- локальний – рівень підприємства, організації;
- місцевий – рівень адміністративного району, міста;
- регіональний – рівень області;
- національний – рівень держави;
- міждержавний – рівень кількох держав;
- планетарний (глобальний) – рівень планети.

Упродовж останнього десятиліття реалізація управлінського процесу у сфері екологічної політики певною мірою спрямовується на перебудову відношень у системі “людина – суспільство – довкілля”. Це зумовлено значущістю екологічної проблеми, її глобальністю, масштабністю та значними фінансовими витратами на вирішення екологічних проблем.

Сучасна екологічна політика України розробляється і впроваджується у життя в напружених політичних умовах, що часто призводить до конфліктних ситуацій. На досить слабкі екологічні організації чиниться тиск, лобіювання відомчих інтересів певними владними та приватними структурами, особливо якщо це стосується використання природних ресурсів, підпорядкування новостворених об’єктів (наприклад, національних природних парків, заповідників) тощо.

Загалом система управління охоплює такі інституції: загального та спеціального державного управління, місцевого самоврядування, громадського управління. Визначення основних напрямів екологічної політики держави є виключною компетенцією Верховної Ради України як законодавчого органу. Центральне місце у здійсненні загального керівництва державою у галузі екології та природних ресурсів належить Президенту України як главі держави. Кабінет Міністрів України як найвищий орган виконавчої влади спрямовує і координує роботу міністерств та інших органів центральної виконавчої влади, зокрема Міністерства екології та природних ресурсів України. Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій і Рада національної безпеки й оборони України також належать до системи органів загального державного управління у галузі екології та природних ресурсів.

Організація системи управління у сфері реалізації екологічної політики має два основні зрізи: адміністративно-територіальний і галузевий. Перший сформований відповідно до адміністративно-територіального устрою, де суб’єктами управління є інституції різного рівня: державного, обласного, районного та окремих населених пунктів – місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Інституціями галузевого (спеціального) державного управління є Міністерство екології та природних ресурсів України і його територіальні управління.

Міністерство екології та природних ресурсів України – головний орган у системі центральних інституцій виконавчої влади, створений для забезпечення державної політики у визначеній сфері діяльності. Міністерство організовує виконання актів чинного законодавства України, здійснює систематичний контроль за їх реалізацією, узагальнює практику застосування законодавства, розробляє і вносить на розгляд Президенту України, Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення нормотворчої діяльності. Від активності позиції Міністерства залежать формування та реалізація екологічної політики держави загалом.

Основним завданням органів місцевого самоврядування у галузі екології та природних ресурсів є вирішення ними публічних справ у межах чинного законодавства України та в інтересах територіальних громад. Ці органи можуть вживати таких соціально-економічних заходів щодо захисту довкілля: політику цін, кредити, штрафи, створення програм, адміністративні санкції тощо. Особливе місце у прийнятті рішень з екологічних питань належить: сільському, селищному та міському головам, які повинні гарантувати здійснення наданих їм повноважень в межах чинного законодавства. Ці посадові особи територіальної громади виконують координуючі, організаційно-розпорядчі та контролюючі функції у досліджуваній сфері. Метою екологічної політики органів місцевого самоврядування має бути вироблення стратегічних напрямів сталого розвитку територіальних громад за оптимального використання природних ресурсів в умовах здорового довкілля, тобто напрацювання концепцій екологічної політики відповідними радами. Саме від діяльності органів місцевого самоврядування, переходу від планів і програм соціально-економічного змісту до програм сталого соціально-економічно-екологічного розвитку залежить: чи перетвориться природокористування з другорядної сфери на основний компонент розвитку територій. Згідно з вимогами чинного законодавства органи місцевого самоврядування повинні координувати діяльність відповідних спеціально уповноважених державних органів управління у сфері реалізації екологічної політики на території ради. Проведені дослідження вказують на неузгодженість дій органів влади різного рівня компетенцій у цій сфері, однак захист довкілля – комплексна проблема, і вона потребує координації зусиль всіх суб’єктів територіаль-

ної громади, їх активної участі у цій важливій справі [3].

Значне місце у сфері захисту довкілля відведене діяльності громадськості через громадські організації, громадських інспекторів тощо. У чинному законодавстві існує низка положень, які надають їм право брати участь у прийнятті рішень органами влади щодо екологічних питань. Утім, дотепер механізми реалізації цих прав чітко не визначені, що підтверджує декларативність окремих положень нормативно-правових документів. Участь громадськості у проведенні екологічної експертизи дає змогу справляти більший вплив на процес прийняття рішень, пов'язаних із навантаженням на довкілля, а також можливість дізнаватись про екологічний ризик, якому вони піддаються, і діяти відповідно до цього.

Стратегія державної екологічної політики має бути спрямована на перехід від моделі, орієнтованої на ліквідацію наслідків екологічних порушень (до якої належить зараз Україна), до моделі, що базується на прогнозуванні та попередженні забруднень довкілля і покращанні його стану, характерної для більшості розвинених країн світу. Однак без синхронізації напрямів соціально-економіко-екологічних перетворень екологічна політика залишатиметься неефективною.

Фінансово-економічне регулювання – це один із елементів механізму реалізації екологічної політики, до якого, крім того, належать адміністративно-правове та інформаційне регулювання. Із здобуттям незалежності в Україні попередні джерела фінансування екологічних заходів були втрачені, а нові, що будуються на платному природокористуванні, впроваджуються надто повільно. Для дотримання норм екологічної безпеки необхідно щорічно витрачати на ці заходи 3-7% ВВП, Україна ж витрачає 0,5%. За таких умов реальні механізми фінансового забезпечення екологічної політики потребують кардинальних змін, а також пошуку додаткових, зокрема альтернативних джерел фінансування, що забезпечило б збільшення обсягів екологічних заходів.

Серед великої кількості проблем фінансування екологічної політики основні полягають у домінуванні в різних владних органах політичних та економічних пріоритетів над екологічними, а також у відсутності ефективного контролю за надходженнями та видатками екологічних коштів. Тому впровадження та зміцнення нових фінансово-економічних важелів реалізації державної екологічної політики – необхідна умова для сталого екологічного розвитку держави. До них належать: створення Національного екологічного фонду; впорядкування та концентрація екологічних фондів з метою їх укрупнення та ефективного використання коштів; державна підтримка у створенні екологічних банків; реалізація державних екологічних програм у рахунок заборгованості перед різними фондами, країнами-інвесторами; запровадження, дієвий контроль і продаж квот за забруднення довкілля; впровадження екологічного лізингу, екологічного страхування, екологічного акцизного збору, податкових пільг, субсидій тощо.

В цілому доцільно, на нашу думку, регулювання природокористування розглядати в межах трьох основних підходів: нормування, платність та торгівля. Адміністративний метод управління природоохоронною діяльністю, основним інструментом якого є нормативи, пов'язаний з встановленням гранично можливого навантаження на природу. При цьому деякі види господарської діяльності стають забороненими. Підприємства, у яких виробничі процеси не супроводжуються застосуванням шкідливих речовин, отримують ліцензію на викиди, що узаконює їх право здійснювати забруднення навколишнього середовища. Таке природоохоронне законодавство якого вже мало місце в нашій державі та вимагало значних коштів, складної організаційної структури, жорсткого контролю виявилось неефективним [4,5]. Тому виникла необхідність впровадження в Україні нових методів і механізмів регулювання процесу використання природних ресурсів.

При використанні економічних методів (платежів) забруднювачам навколишнього середовища надається максимальна свобода у виборі своєї стратегії: витрачати кошти на екологізацію виробництва чи сплачувати кошти за забруднення та порушення навколишнього природного середовища. Проте всі економічні параметри (розміри податків, платежів) регулюються централізовано і являються для учасників господарської діяльності зовнішніми. Як і при адмініструванні заходів з охорони природи фіксується бажаний стан навколишнього середовища, але шлях збереження цього стану не регламентується, хоча підприємство і потрапляє в жорсткі економічні рамки.

За таким принципом в поєднанні з нормуванням функціонує існуючий організаційно-економічний механізм водокористування. Він виправдовує себе на даному етапі і відображає наявний економіко-політичний стан справ. В Україні створене необхідне законодавчо-нормативне забезпечення: державний водний кадастр, Водний кодекс, закон „Про охорону навколишнього природного середовища”, відповідні нормативні документи КМУ, міністерств та відомств. Здійснена також організаційна робота: контролюючим та управляючим органом між суб'єктами та об'єктами водокористування виступає держава. Є значні напрацювання в економічному регулюванні раціонального водокористування. Через функцію плати за водокористування, охорону та відтворення водних ресурсів реалізується державна форма власності на воду, а також своєчасно вирівнюються умови економічної діяльності промислових підприємств, які використовують водні джерела різної якості і місцезосташування.

У процесі управління природоохоронною діяльністю в світі застосовують також торгівлю (ринковий метод). Суть даного підходу полягає у формуванні ринку прав на побічні ефекти [6]. Тобто, суспільство визначає допустимий масштаб впливу на природу, потім розповсюджує ліцензії на забруднення між зацікавленими сторонами. Після цього, на відміну від розглянутих вище методів, підприємствам надається повна свобода перерозподіляти (перепродавати) ліцензії. Органи управління слідкують лише за тим, щоб сумарний вплив на природу не збільшувався та сприяють створенню ринкової інфраструктури.

Україна вже пройшла значний шлях у вдосконаленні управління природокористуванням. Набутий досвід свідчить про неможливість використання лише якогось одного з вказаних підходів. Найефективнішим на даному етапі є поєднання адміністративних і економічних методів. Такий підхід найбільш поширений у розвинутих країнах.

Висновки. Мета екологічної політики полягає в узгодженості екологічних, економічних і соціальних цілей суспільства, у раціональному використанні природних ресурсів, виходячи із загальних завдань розвитку життя. Такою метою повинно бути покращання життя. Проведення екологічної, як і будь-якої іншої, політики неможливе без підкорення волі окремих осіб спільним інтересам, тому основним суб'єктом екологічної політики має бути держава. Екологічна політика – окремий напрям діяльності держави та державного управління. Це зумовлено актуальністю екологічної проблеми, глобальністю, масштабністю та значними фінансовими витратами.

Реалізація екологічної політики має забезпечуватись ефективними економічними механізмами. Їх впровадження в Україні здійснюється не досить повно та раціонально, тому доцільним є використання світового досвіду вирішення економіко-екологічних проблем.

Перспективи досліджень. Розробка дієвих механізмів регулювання соціально-економічного розвитку – процес, що потребує постійного вдосконалення. Проте, такі напрацювання можуть бути використані інститутами державної влади при вдосконаленні організаційної структури управління у сфері реалізації екологічної політики, розробці та вдосконаленні нормативно-правової бази переходу до нової моделі сталого екологічного й економічного розвитку. Результати досліджень проблематики управління реалізацією екологічної політики мають впроваджуватись для обґрунтування природоохоронних програм і проєктів, оцінювання впливу господарської діяльності на довкілля на перед- і післяпроектних етапах.

Джерела та література

1. Лазор О.Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики: організаційно-правові засади. Монографія. – Л.: Ліга-Прес, 2003. – 542 с.
2. Загвойська Л.Д. Еколого-економічні підходи до реалізації екологічної політики // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 76-79
3. Ефективність державного управління у контексті становлення громадянського суспільства: Матеріали міжнар. щорічної наук.-практ. конф. – Л.: ЛРІДУ УАДУ, 2002. – С. 383
4. Федоренко Н.П. Вопросы оптимального функционирования экономики. – М.: Наука, 1980. – 46с.
5. Фейтельман Н.Г. Экономическая оценка природных ресурсов // Вопросы экономики. – 1990. – №10. – С. 63-67.
6. Dales. Pollution, Property and Prices. - Toronto: Universiti of Toronto Press, 1993.

Конєва Т.А.

РОЛЬ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Кожна економічна система має власне визначення малого бізнесу (далі МБ), який в свою чергу має різні особливості виникнення, становлення та розвитку, виконує особливу роль та функції, а тому має різний вплив на економіку.

Більшість досліджень з МБ в Україні в основному мають практичне спрямування і не дають змогу реально оцінити його вплив на економіку України та розробити ефективні засоби підтримки цього сектору. Так, з проблематики МБ в Україні майже немає жодної дисертації з напрямку „Економічна теорія”. Науковим роботам, які з практичної точки зору підходять до проблем організації та вдосконалення системи підтримки функціонування МБ, бракує теоретико-методологічного дослідження цього сектору.

Практично єдиним виключенням є дисертація Титаренко О.В. „Малий бізнес в структурі ринкової економіки: функціонування і розвиток” [1]. Дослідження було здійснено ще у 1996 році на початковому етапі бурного розвитку МБ в Україні. Автор розробляє теоретико-методологічний підхід до з'ясування соціально-економічної суті МБ та здійснення його категоріального визначення, який полягає у дослідженні МБ як окремого підвиду підприємництва. Для цього розкривається економічна сутність МБ, з'ясовуються його кількісні та якісні характеристики, визначається особливе місце та роль МБ в економіці розвинутого ринкового та перехідного типів тощо.

Можна також відокремити монографію вітчизняного науковця-економіста Реверчука С.К. „Малий бізнес: методологія, теорія і практика” [2], в якій автор окреслює та утверджує новий напрямок в економічній науці – бізнесологія, яка визначається як теоретична та прикладна наука про малий бізнес. Ця робота одна із перших у вітчизняній науці закладає методологічну основу для дослідження теорії та практики МБ в різних економічних системах.

Решта науковців та практиків з МБ досліджують його у різноманітних аспектах. Т.В.Кондратюк у своїй монографії [3] систематизує загально цивілізаційний досвід функціонування МБ в ринкових умовах та на основі цього пропонує шляхи та методи оптимізації політики підтримки МБ на загальнодержавному та місцевому рівнях.

В.І.Герасимчук, О.В.Мірошніченко, В.В.Онiкiєнко [4] розглядають МБ як фактор формування середнього класу в суспільстві, наполягаючи на ролі МБ у розв'язанні соціально-економічних проблем зайнятості.

Я.А.Жаліло, Л.С.Лісогор [5], визначаючи основні системоутворюючі функції малого та середнього бізнесу, висловлюють пропозицію щодо його включення у реалізацію загальної стратегії економічного зростання України.

Відсутність цілісності та однозначності в дослідженнях вітчизняних науковців при виявленні ролі МБ викликає потребу їх об'єднання, систематизації та критичного аналізу, а незадовільний стан МБ України на